

Kelet-/Nyugat-Európa: partnerség vagy gyarmatosítás? Hamis kérdések és hamis válaszok

Jörg Becker

1995 őszén Fritz Vilmar és Wolfgang Dümcke nyugat-berlini politológusok kötetet jelentettek meg „Az NDK gyarmatosítása” címmel (Vilmar és Dümcke 1995a). E gyűjteményes kötet egy négy éven át tartó vizsgálat eredményeit tartalmazza. A vizsgálat középpontjában az 1991 és 1995 között lezajlott egyesítési folyamat kritikai elemzése állt, s a kötet egyúttal az egyesülés módjának alternatíváit is fölvezolja.

Vilmar és Dümcke a következő eredményekre jutottak:

- A keletnémetek egyenrangú közreműködése nem valósult meg az újraegyesítés során, mivel nem kapták meg a szavazás lehetőségét.
- Az események gyors lefolyása miatt a politikai pártok képtelenek voltak arra, hogy önállóan kialakítsanak egy új, demokratikus irányvonalat az új szövetségi államokban.
- A bonni és berlini politikusok biankónak tekintették azt tény, hogy a keletnémet lakosság többsége a nyugati jólét és demokratizmus mellett voksolt, és ezáltal följo-gosítva érezték magukat arra, hogy a nyugati életforma gazdasági és politikai elemeit ráerőltessék az egyesített Németország keleti felére.
- A volt NDK-ban nemcsak a vezető pozícióban lévő politikai kádereket mozdították el hivatalukból, hanem a közigazgatásban, gazdaságban és tudományban tevékenykedő akadémiai és szakmai elit nagy részét is. Míg 1989-ben az NDK-ban a kutatás és fej-lesztés területén 140 567 fő teljes állású munkatársat foglalkoztattak, addig 1993 ele-jére számuk már csak 23 600 fő volt, tehát 16,8 százalékra csökkent.
- Az elhamarkodott pénzügyi unió, mely nem társult támogató intézkedésekkel, az ipar leépülését indította el.
- Az ipar leépülési folyamatának további lökést adott, hogy a keletnémet gazdaságot megterhelték az ún. régi adósságokkal és a tulajdonlásra vonatkozó megszorításokkal.
- Az állami vagyongyűnökség privatizációs politikája teljesen elhibázott volt. Azon tör-vény adta feladata helyett, hogy keletnémet vállalkozásokat szanáljon és privatizáljon, mindenáron e vállalkozások értékesítésére törekedett. A legtöbb vevő Németország nyugati részéből érkezett, ők a keleti vállalkozások felvásárlásával egyúttal ellehetet-lenítették a potenciális konkurenciát is. Az egyesüléssel összefüggő bűnözést vizsgáló központ (*Zentrale Ermittlungsstelle Regierungs- und Vereinigungskriminalität*) már 1996-ban 26 milliárd márkára becsülte azt a kárt, amelyet a gazdasági bűnözők okoz-tak a keleti újjáépítés során.
- A munkaerő-piaci politika nem egy második (állami) munkaerőpiac továbbfejleszté-sére irányult, hanem annak fokozatos leépítését eredményezte. A keletnémet munka-nélküliség hivatalosan mintegy 20 százalékos aránya sok régióban 30, sőt 50 százalé-

kot jelent, és sok válságkörzetben földelhagyáshoz, alkoholizmushoz és politikai radikalizálódáshoz, röviden szólva elnyomorodáshoz és kilátástalansághoz vezet. A fizetésektelen vállalkozások száma keleten messze meghaladja a nyugatiakét. Míg 1996-ban a csődbe ment cégek számát tekintve Nyugat-Németországban 10 ezerből 86 céggel Hessen állt az élen, addig Szászországban ez az arány 10 ezerből 188, Brandenburgban 245, Türingiában pedig 165.

- Az óriási közpénzek átáramoltatása nyugatról keletre több mint ambivalensnek tekinthető.
 1. Ahhoz, hogy Kelet-Németországban megakadályozzák a jelenlegi gazdasági katasztrófát, jelentékenyebb pénzforrásokra lett volna szükség.
 2. Az átutalt pénz nagy részét nem beruházásokra, hanem a szociális és infrastrukturális hátrányok megszüntetésére fordították.
 3. Minden 100 márkából, amit keleten fogyasztási cikkekre, beruházásra vagy szolgáltatásokra fordítottak, mintegy 56 márka visszaáramlott nyugatra (vagy külföldre). Drasztikusabban fogalmazva: a nyugatnémet közpénzek a keleti piacon keresztül a nyugati magáncégek nyereségeként jutottak vissza az állam nyugati részébe.

Ennyit a két politológus, Vilmar és Dümcke megállapításairól.

E megállapítások és következtetések a kelet- és közép-európai társadalomtudósok fülének azért hangozhatnak hamisan, mert az ő nézőpontjukból gyakran hangzik el érvként, hogy a volt NDK átalakulási folyamatát másként kell értékelni, mint a többi egykori KGST-államét, valamint hogy az NDK-nak a mérhetetlenül gazdagabb Nyugat-Németország jelenléte miatt hatalmas előnye volt a többi KGST-orsszággal szemben. Más szavakkal: a „gyarmatosítás”-vita nemcsak Kelet- és Nyugat-Európa között, hanem Németországon belül is létezik, megkérdőjelezve a két német állam egyesülésének minőségét.

A szerzők megfogalmazásában:

A gyarmatosítás fogalma többet jelent annál az expanziós folyamatnál, amely Európában zajlott a tizenhatodik és tizenkilencedik század között. A gyarmatosítás, lényegét tekintve, egy bizonyos rendszer politikai, gazdasági és kulturális dominanciáját jelenti egy másik fölött (Vilmar és Dümcke 1995b: 14).

Egy, a könyv megjelenését követő tanulmányban (Vilmar és Dümcke 1996) a két szerző a „gyarmatosítás” fogalmának védelmére kel, mondván, hogy a fogalomválasztást tekintve a „strukturális dominanciajelenségek megléte” tekinthető döntőnek, továbbá a kifejezést a feminista szociológia is használja, amikor a patriarchátusról szólva a nők „belső gyarmatosításáról” beszél.

Vilmar és Dümcke munkájával nem is az a probléma, hogy az NSZK és az új szövetségi államok viszonyát vizsgálva dominanciáról, az ipar leépítéséről, az egyesüléssel összefüggő gazdasági bűnözésről, elnyomorodásról vagy éppen gazdasági katasztrófáról beszél. Én magam is használtam hasonló terminológiát, fogalmakat, mind az új szövetségi államok információgazdálkodásának változásairól (Manecke *et al.* 1998), mind pedig a kelet-közép-európai tömegtájékoztatás változásairól (Becker 1995) írott munkáimban. Ám még ha létezik is Kelet- és Nyugat-Németország, ill. Kelet-Közép-Európa és Nyugat-Európa viszonyában „strukturális dominanciajelenségek”, ez semmiképp nem igazolja a „gyarmatosítás”-fogalom használatának jogosságát.

Frantz Fanon algériai orvos, pszichoanalitikus és gyarmattelenes forradalmi teoretikus *Fekete bőr, fehér maszkok* című műve alapján rá kell mutatnunk arra, hogy *A szellem fenomenológiájában* (1807) Hegel által tárgyalt úr-szolga viszony a gyarmatosítás esetében más

minőségű, mint két európai ipari állam között létező függőségi, ill. dominanciaviszony. Egyet kell értenünk Fanonnal, amennyiben azt hangsúlyozza, hogy bár Hegelnél az (Európán belüli) úr–szolga viszony magában foglalja ugyan a kizsákmányolást, de mindig tartalmazza a kölcsönösség mozzanatát is. A gyarmatosítás esetében viszont „az úr fűtül a rabszolga öntudatára. Nem az elismerésére, hanem a munkájára tart igényt” (Fanon 1980: 137–141). Még világosabban, egy Fanon-parafrázissal fogalmazva: a gyarmatosítás esetében sosem csak kizsákmányolásról, hanem mindig kettős kizsákmányolásról van szó, és ebben a viszonyban a szolga nemcsak rabszolga, hanem tárgy és eszköz; a kettősen kizsákmányolt ember pusztán és egyszerre tárgy és jószág.

Összefoglalva, a „gyarmatosítás” fogalma a Kelet-Közép-Európa és Nyugat-Európa közötti függőségi viszonyra a következő okok miatt nem vonatkoztatható:

- A kétfajta függőségi viszony összevetése formális és történelmietlen. Ragaszkodnunk kell a hatalom, uralom, erőszak történelmileg meghatározott formáinak sajátos jelenítéséhez.
- A kétfajta függőségi viszony összevetése sem elméleti síkon, sem minőségét tekintve nem helytálló. Mellesleg konkrétan az észak–dél dimenzió kizsákmányolási viszonyainak leértékeléséhez vezetne.

A szociológiában ugyan már két évtizede szívesen használják az olyan fogalmakat, mint az „átalakulás” és a „szerkezetátalakítás”, egy önmagát normatív módon definiáló tudományban mégis azzal a szemantikai hátránnyal járnak, hogy nem fejezik ki a változás minőségét és irányát. Kelet-Közép-Európa és Nyugat-Európa újfajta viszonyára esetleg a „birtokbavétel” és a „honfoglalás” fogalmát használhatnánk. E két, társadalomtudományi szempontból nem definiált és újszerű fogalom tán alkalmasabb lenne azon új jelenségek leírására, melyek a volt KGST-országok átalakulására vonatkoznak, mint az olyan fogalmak, melyeket egyszerűen más összefüggésben használunk.

Steckl Anna fordítása

Hivatkozott irodalom

- Becker, Jörg (1995): Between Censorship and Commercialization. Structural changes in the public sphere in Eastern Europe. In *Reseaux. The French Journal of Communication*, 2: 291–312.
- Fanon, Frantz (1980): *Schwarze Haut, weiße Masken*. Frankfurt: Syndikat.
- Manecke, Hans-Jürgen, Jörg Becker, Willi Bredemeier és Gerhard J. Mantwill (szerk.) (1998): *Verfestigung des Informations-Mezzogiorno im Osten*. 3. Jahresbericht zur Lage der Informationswirtschaft in den neuen Bundesländern 1997/98. Hamburg: Hamburger Weltwirtschaftsarchiv 1998 (= Aktuelle Fachinformation, 12. szám).
- Vilmar, Fritz és Wolfgang Dümcke (szerk.): (1995a): *Kolonialisierung der DDR. Kritische Analyse und Alternativen des Einigungsprozesses*. Münster: Agenda.
- Vilmar, Fritz és Wolfgang Dümcke (1995b): Was heißt hier Kolonialisierung? Eine theoretische Vorabklärung. In *Kolonialisierung der DDR. Kritische Analyse und Alternativen des Einigungsprozesses*. Fritz Vilmar és Wolfgang Dümcke szerk. Münster: Agenda.
- Vilmar, Fritz és Wolfgang Dümcke (1996): Kritische Zwischenbilanz der Vereinigungspolitik. Eine unerledigte Aufgabe der Politikwissenschaft. In *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 40: 35–45.